

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ та МУЗЕЄЗНАВСТВА
ТОВАРИСТВО АНТРОПОЛОГІЇ

VITA ANTIQUA
№ 7–8

Збірка наукових статей

УДК: 902 + 572
ББК: 63.4 + 28.71
В: 79

Номер рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 23 квітня 2009 р. (протокол № 8) та Вченою радою Товариства археології та антропології

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р іст. наук, проф. *М.І. Гладких* (головний редактор)
д-р іст. наук, проф. *Б.М. Гончар*
д-р іст. наук, проф. *В.М. Мордвінцев*
д-р іст. наук, проф. *Р.В. Терпиловський*
д-р іст. наук, проф. *В.І. Яровий*
канд. іст. наук *Н.С. Абашина* (відповідальний редактор)
канд. іст. наук *С.В. Палієнко* (відповідальний секретар)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д-р іст. наук, проф., член-кор. НАНУ *О.П. Моця*
д-р іст. наук, проф. *В.В. Ставнюк*

ЗАСНОВНИК:

Товариство археології та антропології

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64, ауд. 164

В: 79 VITA ANTIQUA. Збірка наукових статей. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. — № 7—8. — 300 с., 165 рис.

Реєстраційне свідоцтво КІ № 350, видане 8 лютого 1999 р.
Міністерством інформації України

Збірка присвячена 60-літтю Р.В. Терпиловського, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка та провідного наукового співробітника відділу археології ранніх слов'ян Інституту археології НАН України. Статті охоплюють широке коло проблем від історіографії археології до музеєзнавства. Основне місце належить введенню до наукового обігу матеріалів археологічних пам'яток від доби палеоліту до кінця I тис. н. е.

- © Товариство археології та антропології, 2009
- © Колектив авторів, 2009
- © ВПЦ «Київський університет», 2009
- © С.І. Іванисько, обкладинка, 2009

Наукове видання

VITA ANTIQUA, 2009, № 7—8

Збірка наукових статей українською, російською та французькою мовами

Редактор та упорядник збірки: *Р.В. Терпиловський*
Редактор англійських текстів: *Т.І. Шевченко*
Технічний редактор: *С.А. Горбаненко*

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром «Київський університет»

Підписано до друку 26.04.2009. Формат 60 × 84/8. Гарнітура Times.
Наклад 300 прим. Ум. друк. арк. 34.88. Обл.-вид. арк. 37,5.

Тираж віддруковано у ПП «Друкарня "Бджола"» Київ, Деміївський провулок, 6. Зам. № 1114.

<i>АБАШИНА Н.С., ПЕТРАУСКАС О.В., ПЕТРАУСКАС А.В.</i> Дослідження пам'ятки пізньоримського часу Обухів-3 у 2007—2008 рр.	163
<i>ОБЛОМСКИЙ А.М.</i> Материалы поздне римского времени поселения Ксизово-17 Задонского р-на Липецкой обл.	173
<i>МАГОМЕДОВ Б.В., ДІДЕНКО С.В.</i> Дослідження черняхівських пам'яток в с. Легедзене (Черкаська область).....	197
<i>ПЕТРАУСКАС О.В., ШИШКИН Р.Г.</i> Некоторые результаты исследования поселения черняховской культуры Великая Бугаевка-1	201
<i>БАШКАТОВ Ю.Ю.</i> До питання про походження слов'янського житла Середнього Подніпров'я (за матеріалами I—V ст.)	227
<i>СКИБА А.В.</i> Географія та умови етнічного сусідства слов'ян і кочових племен Південно-Східної Європи у VI—VII ст.	236
<i>СИНІЦЯ Є.В.</i> Комплекс будівлі 6 з Канівського поселення (розкопки 2006 року)	250
<i>КОЛОДА В.В., ГОРБАНЕНКО С.А.</i> Землеробство салтівської культури (за матеріалами Мохначанського городища)	261
<i>КЕПІН Д.В.</i> «Археопарки» в Україні: тенденції розвитку	281
<i>САМОЙЛЕНКО Л.Г.</i> Актуальні проблеми правового статусу університетських музеїв у контексті розвитку української духовності та державотворення	286
<i>СТАНИЦЫНА Г.А.</i> Неопубликованные работы В.В. Лапина в научном архиве Института археологии НАН Украины	293
ЛАПИН В.В. Об охране памятников древности (1981 г.)	297
<i>СПИСОК СКОРОЧЕНЬ</i>	299
<i>НАШІ АВТОРИ</i>	300

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ МУЗЕЇВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ¹

Автор досліджує сучасний стан музеїв, що функціонують у вищих навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. Аналізує їхню роль у науковому та педагогічному процесах, визначає причини певних недоліків у організації їх роботи та пропонує конкретні заходи на шляху вирішення проблем.

Відомо, музей це історично обумовлений багатофункціональний інститут пам'яті, що як феномен розвитку людської культури має дуже давні витoki і традиції. Фахівці виникнення музеїв часто пов'язують із потребою збирання, колекціонування і присвоєння, споконвічно притаманною людині [Пиотровский, 2006, с. 7]. Цю людську потребу присвоєння, накопичення, збереження та демонстрації ще визначають як особливу діяльність людини, культурного суспільства і називають музейним ставленням до оточуючої дійсності.

Процес зародження музею сягає сивої давнини, але формування його як установи, зорієнтованої на отримання реального знання, установи, спроможної виконувати наукові, освітні та культурологічні функції, пов'язують із загальним розвитком інтелектуального руху Відродження та ідеології Просвітництва у Європі і просувався цей процес невіддільно від процесу виникнення університетської освіти та науки [Омельченко, 1988, с. 6—9; Вайдахер, 2005, с. 72; Юрєнева, 2007, с. 126—128]. Саме університетські музеї (відповідно й музеї інших вищих навчальних закладів; далі — ВНЗ) пройшли цілеспрямований шлях еволюції від збірок наочних посібників до специфічного, але історично обумовленого, структурного підрозділу, що виконує важливу функцію інструменту наукової і навчальної роботи, середовища в якому вона протікає. В першу чергу до університетського музею може бути застосовне визначення музею «як методу дослідницької роботи, що поряд з іншими методами вважається спеціальним, найбільш доцільним в дослідженні деяких явищ» [Фармаковский, 1928, с. 4—5], а вся історія розвитку освіти переконливо доводить необхідність

тісної і взаємної співпраці цих двох закладів — університету і музею [докладніше див.: Шмит, 1919, с. 30—39, 80—82]. Поза дискусією тепер залишається питання про вагомий внесок музеїв у формування освіченості, загальної культури і духовності молодого покоління, зберігання, формування і дослідження його національної та історичної пам'яті, яка має безпосередній вплив і на процеси українського державотворення через усвідомлення певних історичних реалій. Бо як відомо де, немає історичної пам'яті, там починають народжуватись міфи [Залізняк, 2008, с. 33].

Нагадаємо, перші університетські музейні зібрання, або як їх тоді ще називали — кабінети, в Україні з'являються на початку ХІХ ст. Вони цілеспрямовано формуються і удосконалюються відповідно до розвитку науки та, задовольняючи мету певного навчального закладу, до педагогічних методик. Робота музею тоді регламентувалась положеннями загальноуніверситетських статутів і забезпечувалась окремим кошторисом за рахунок державної казни як на поточні витрати підрозділу, так і на закупівлю нових експонатів та колекцій. В багатьох містах університетські музеї тоді були першими і єдиними загальнодоступними культурними центрами, що активно відвідувала і позауніверситетська публіка от як, приміром, у Києві або Харкові. Згодом, невеличкі університетські колекції, що склались для різних цілей, дають поштовх для розвитку наукового музеєзнавства, а на їх базі виникають всесвітньо відомі музеї [Бурлыкина, 2000, с. 4].

За останні сто років музейна справа в Україні пережила кілька етапів у своєму становленні і розвитку. Музеї протягом цього періоду підпорядковувались різним керівним установам, їх робота регламентувалась цілою низкою різноманітних законодавчих актів. Університетські музеї у контексті цього процесу зазнали як часи бурхливого розквіту, так і занепаду та повного знищення. Нині ст. 1 Закону України «Про музеї та музейну справу» визначає музеї як «культурно-освітні і науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної

¹ Текст доповіді, проголошеної в рамках роботи міжнародної науково-практичної конференції «Постновітні реалії: виклики для України», 28—29 травня 2008 р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини». Законодавча база України регламентує роботу музеїв різного рангу, підпорядкування та форм власності. Однак, аналіз роботи музеїв ВНЗ, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки (МОН) України та деяких нормативно-правових актів, які регламентують їх діяльність, останнім часом викликають певне занепокоєння у фахівців. Дана стаття присвячена деяким аспектам законодавчого обґрунтування діяльності вузівських музеїв. Автор досліджує сучасний юридично-правовий статус музеїв, що функціонують у вищих навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, аналізує їхню роль у науковому та педагогічному процесах, визначає причини певних недоліків у організації їх роботи та пропонує конкретні заходи на шляху вирішення проблем.

Сучасна розгалужена державна мережа музеїв України об'єднує приблизно більш як 4000 музеїв різних рангів, типів і профілів, підпорядкованих Кабінету міністрів України, різним міністерствам та відомствам [Копитько, 2005, с. 114]. Переважна більшість найвідоміших і потужних державних музеїв національного значення в Україні перебувають у віданні Міністерства культури і туризму. Зазначимо, що кількість музеїв в Україні за різними джерелами подається по-різному і досить приблизно. З одного боку ця цифра не є сталою, вона постійно змінюється, адже музеї народжуються, зникають і реорганізуються, з іншого — в Україні відсутній загальнодержавний інформаційний реєстр музеїв різного рівня підпорядкування. Так, у довіднику «Музеї України» станом на 1999 р. вміщено відомості про 569 офіційно зареєстрованих музейних закладів, більшість з яких підпорядковано Міністерству культури, а близько 50 музейних закладів — іншим відомствам, з них у статусі юридичної особи перебувало 365 музеїв. [Порівняй: Нестеренко, 2006, с. 12—13]. Але найбільш чисельною (майже 90 % від загальної кількості, або — 3887) є група музеїв, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. Це музеї, які функціонують при навчальних закладах: дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих, за умови, що вони, музеї, не є юридичними особами. Такі музеї, за визначенням загальної теорії і практики музейної справи називаються відомчими. Доречно зауважити, що існують музеї у вищих навчальних закладах, що перебувають у віданні інших міністерств, наприклад Аграрної політики або Внутрішніх справ та ін. Тобто, **відомчі музеї** — то група **державних музеїв**, що знахо-

диться у підпорядкуванні (віданні) міністерств і відомств, поза системою органів управління культурою і є структурними підрозділами цих відомств або їх закладів чи установ і керуються ними. Отже, завдання та напрямок діяльності таких музеїв визначаються керівництвом відомств і фінансуються державою.

За суспільними функціями, що покладаються на музеї системи МОН, які визначають тип музею, їх можна розділити на два типи: навчальні та науково-дослідні. Переважна більшість, майже 98 % — це невеличкі музеї **навчального типу** у школах, що зберігають кілька десятків (рідко — від 500 до 1000 одиниць зберігання) оригінальних музейних предметів, зібраних громадським активом навчального закладу. Основне завдання таких музеїв проводити засобами власних експозицій навчально-виховну та культурно-освітню роботу серед учнівської молоді і зберігати власні музейні колекції на базі обліку головних профільних державних музеїв. У таких музеях не передбачається музейний персонал, а вся діяльність музею ґрунтується на системі позашкільної освіти та на безоплатній роботі громадського активу [див.: «Положення про Музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України», наказ МОН України № 640 від 04.09.2006 р.].

Незначний відсоток (менше 2 %, або нині врахованих 67 музеїв) — це потужні музеї **науково-дослідного типу**, започатковані при університетах або інших вищих навчальних закладах III—IV рівня акредитації, що комплектують, зберігають і вивчають значну частину Музейного фонду України, її наукового і культурного спадку. Університетські музеї переважно мають довголітню історію і значні (часто багатотисячні) фондові колекції, що формуються вже протягом століть на основі наукових розробок і пошуків та за активної участі найвідоміших дослідників і викладачів України. Серед таких музеїв можна назвати природничі, археологічні або музеї історії Дніпропетровського, Київського, Львівського, Одеського, Харківського національних університетів та багатьох інших вищих навчальних закладів. Для прикладу: в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де нині функціонує десять музеїв різних профілів, колекції Зоологічного музею налічують близько 700 тисяч одиниць зберігання [Розора, Головушкін, Зиков, 2001, с. 2—8; Нариси історії біологічного факультету, 2004, с. 250—269.] в Геологічному музеї представлено понад 100 тис. зразків гірських порід, мінералів, викопної фауни та флори [Нестеровский, Вакуленко, Пічугін, 2000, с. 5—7], а у Ботаніч-

ному саду зібрано і збережено унікальні колекції рослин різного географічного походження, які нараховують близько 10 тис. таксономічних одиниць [Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 1999, 50 с.; Нариси історії біологічного факультету, 2004, с. 226—235].

Підкреслимо, що зазначені вище два типи музеїв мають кілька суттєвих ознак, що їх відрізняють не лише за суспільними функціями, а й за системою формування і використання музейних фондів, їх структурним та кількісним складом, а також за обсягом та формами наукової і експозиційної роботи у музеї. Однак, це жодним чином не відображено у сучасній законодавчій базі, що чомусь відносить університетський музей разом з музеями інших ВНЗ, лише до типу навчальних, що працюють на громадських засадах. Сучасний стан юридично-правового статусу цих унікальних скарбниць вузівської науки та історії зводить їх до рівня громадських організацій без сталого державного фінансового і кадрового забезпечення, що перешкоджає виконанню покладених на них суспільних завдань у повному обсязі і на гідному рівні. Жодного разу освітянські музеї не згадуються в Законах України «Про вищу освіту» і «Про освіту», наче їх ніколи не існувало і не існує зовсім. Серед переліку посад науково-педагогічних працівників — учасників навчально-виховного процесу у ВНЗ, наукові працівники музеїв не вказані, на відміну від наукових працівників бібліотек [див. ЗУ «Про вищу освіту», розд. VIII, ст. 48] Отже, музей — один з найдавніших структурних підрозділів, що існував при університетах від моменту їх заснування і завжди виконував важливі освітянські і наукові функції, випав з сучасного юридичного ужитку, а відтак і з бюджетного фінансування. Переважна більшість завідувачів та співробітників музеїв нині працюють за сумісництвом посад або безоплатно, на громадських засадах. Штатні ж працівники музеїв часто отримують оплату праці за тарифними сітками допоміжного персоналу, що не відповідає обсягу виконуваної роботи, рівню їх кваліфікації і відповідальності. У найбільшому і найвідомішому університетському музеї, Зоологічному музеї КНУ імені Тараса Шевченка, працює всього 10 осіб і, навіть кандидати наук не мають право займати посаду наукового співробітника. Для порівняння: у Зоологічному музеї Московського держуніверситету імені М.В. Ломоносова працює 102 співробітника, серед них — 28 наукових. Про спеціальні кошти на закупівлю нових експонатів і поповнення колекцій — годі й говорити.

На наш погляд, причини такого стану полягають в тому, що й досі університетський музей

залишається в рамках, усталеної за радянських часів, громадської установи, яка була лише засобом в арсеналі ідеологічної боротьби і партійної пропаганди тих часів та знаходились у підпорядкуванні громадського активу і партійних організацій [порівняй: «Типове положення про музеї вищих учбових закладів», 1984 р.; Омельченко, 1988, с. 182—185] У спадщину від тих часів залишилось сприйняття вузівського музею лише як культурно-освітнього закладу, що переважно існує лише для прийняття поважних делегацій. Майже без змін лишається сучасний правовий статус вузівського музею. З одного боку, він визначається як відомчий музей, що перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України і мусить, як складова система наукової, навчальної та освітньо-виховної роботи, забезпечувати функціонування вищої освіти. З іншого боку, затверджене «Положення про музей, що перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України» з огляду урахування вимог Закону України «Про позашкільну освіту» зводить його роботу до рівня громадського музею.

Збереження поглядів на музей, як на щось другорядне, не обов'язкове у освітньому закладі. призводить до низького рівня використання потенціалу музею та залишкового принципу у його фінансуванні. Останнє десятиліття було роками справжніх випробувань для більшості українських музеїв, а особливо для музеїв ВНЗ. Наказ Міністерства освіти № 150 від 1996 р., так само як і № 640 від 2006 р. визначили для усіх музеїв навчальних закладів однаковий статус громадського музею. Можливо для невеличких шкільних музеїв така форма роботи може бути корисною, але для музеїв ВНЗ — просто неприйнятна. Адже сьогодні музеї вищих навчальних закладів є не лише елементом організації навчального процесу з використанням предметних засобів і автентичних джерел, які поглиблюють теоретичний виклад лекцій. Вони, на відміну від шкільних музеїв, давно виходять за рамки простого зібрання ілюстративних матеріалів, накопиченого лише з освітньою метою для підвищення ефективності навчального процесу. Нині це осередки наукової діяльності викладачів, студентів і аспірантів, справжні науково-дослідні лабораторії, що мають вузькоспеціальний характер, тісно пов'язані з галузевою науковою роботою і забезпечують високу якість фахової підготовки. Фонди таких музеїв формуються в результаті наукових пошуків (археологічні розкопки, експедиційні збори ботанічних, геологічних, зоологічних, етнографічних колекцій тощо) і використовуються у дослідних цілях (підготовка курсових, дипломних, магістерських

робіт, наукових публікацій, дисертацій). Музейний предмет в університеті використовується не лише як засіб ілюстрування, а і як джерело знань, об'єкт досліджень, що формує у майбутніх педагогів та науковців спостережливість, навички творчого пошуку. Вузівські музеї є також збирачами та дослідниками історії національної науки і техніки, забезпечують вони й формування та збереження, атрибуцію і державний облік Музейного фонду України. А їхню функцію у вихованні світогляду студентства і молодих науковців важко переоцінити.

Звернемо увагу, що університетські музеї як правило, з'являються там, де тривалий час існують сталі наукові школи у певній галузі досліджень, там де складаються наукові традиції і є усвідомлення важливого процесу — процесу розвитку освіти та формування історико-культурного й наукового надбання держави. Фіксація, документування і вивчення наукового мікросвіту досягнень кафедри або факультету навряд чи можуть відбуватися в будь-якому іншому, крім університетського музею. На наш погляд, документаційна функція музею, на сучасному етапі розвитку музейної справи є однією з найважливіших соціальних функцій будь-якого музею. Вона є базовою, на якій потім уже ґрунтується і виховна, і освітня, і функція охорони та збереження.

В музеях ВНЗ десятиліттями на науковій основі накопичуються цінні музейні предмети, які держава зацікавлена зберігати й вивчати. І якщо формувати музейні колекції університети спроможні, завдячуючи високому науковому потенціалу професорсько-викладацького складу, то, як правило, повноцінно зберігати і обліковувати вони не мають можливості через відсутність у штаті професійних музейних співробітників.

Що правда, точна кількість (ба й навіть приблизна) університетських музеїв досі нікому не відома у нашій державі — облік не ведеться на належному рівні і навіть музеї такого поважного університету як Київський національний університет імені Тараса Шевченка не враховані, бо не є зареєстрованими у відповідності до чинного законодавства. Провідний ВНЗ України, за свою майже 175-річну історію зібрав і зберіг сотні тисяч унікальних різноманітних музейних колекцій. Навіть приблизні підрахунки засвідчують, що загальний музейний фонд Київського університету перевищує 1 млн. одиниць зберігання. А працює в десяти музеях університету лише 27 осіб, третина з яких — на громадських засадах, або за сумісництвом посад.

Організаційні, методичні і координаційні функції з питань роботи усіх музеїв, під-

порядкованих МОН України нині покладено на Український державний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді й на місцеві органи управління освіти і науки державних адміністрацій. Головною і єдиною на сьогоднішній день, формою обліку, впливу й спрямування діяльності цих музеїв є чергові та позачергові огляди, що їх встановлено проводити кожні три роки. За результатами інформації з областей, поданої органами управління освітою, комісія міністерства проводить аналіз діяльності музеїв, визначає кращі («Зразкові») та формує рекомендації щодо подальшої їхньої роботи.

У незалежній Україні, після прийняття Закону України «Про музеї та музейну справу» 1995 р. і наказу Міністерства культури № 220 1996 р. «Про затвердження Положення про державну реєстрацію, перереєстрацію та облік музеїв», таких оглядів за наказами МОН уже було проведено чотири: в 1997 р. (наказ № 151); в 2001 р. (наказ № 142); 2004 р. (наказ № 150) та у 2006 р. — позачерговий (наказ № 768). Підсумкові матеріали проведених оглядів оприлюднені на сторінках періодичного видання «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України».

Основна мета огляду музеїв, як наголошується у зазначених наказах Міністерства освіти і науки, це — впорядкування та розширення мережі музеїв навчальних закладів, удосконалення та подальше стимулювання їх діяльності, підвищення їх ролі у навчально-виховному процесі. А серед завдань перелічено: удосконалення профільної структури музеїв при навчальних закладах; вивчення діяльності музеїв з охорони та пропаганди пам'яток історії, культури та природи, участі їх у формуванні й раціональному використанні Музейного фонду України; аналіз краєзнавчо-пошукової роботи музеїв, їх участі в навчальному процесі та вихованні юних громадян України; зміцнення зв'язків музеїв при навчальних закладах з місцевими державними музеями, архівами, товариствами охорони пам'яток історії і культури, творчими спілками; виявлення кращих музеїв та заохочення їх діяльності; сприяння відкриттю нових музеїв, світлиць, оновлення діючих експозицій тощо.

Зазначимо, що як мета і завдання оглядів, так і результати їх проведення впродовж 10 років у своїх формулюваннях залишаються незмінними. Різницю можна знайти лише у цифрах і відсотках, що стосуються кількості діючих або закритих музеїв. Статистика є доволі показовою. Якщо кількість навчальних музеїв у загальноосвітніх закладах стрімко зростає і з 1997 р. більш як подвоїлась, то по відношенню до вузівського музею — жодної динаміки і жодного впливу. У

восьми регіонах університетські музеї взагалі все ще залишаються поза обліком.

Доречно згадати, що за результатами підсумкового звіту останнього огляду музеїв при навчальних закладах м. Києва, на кінець 2007 р. значиться 144 музеї, переважно у загальноосвітніх навчальних закладах [див.: наказ № 263 від 08.11.2007 р. Головного управління освіти і науки КМДА «Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах м. Києва»]. Серед них — жодного — у ВНЗ. Вони лишилися як поза увагою, так і поза обліком.

Отже, завдання розширення мережі серед університетських музеїв систематично не виконується. Чому? На жаль, аналізу причин такого становища підсумкові матеріали не подають. У підсумкових інформаціях щоразу зазначаються одні й ті самі недоліки, що їх виявляють огляди музеїв, а саме: проблема з приміщеннями та спеціальними музейними меблями, недостатнє кадрове забезпечення, слабка фондово-облікова робота, низька матеріальна та матеріально-технічна база та ін. Але жодних конкретних пропозицій, або вжитих заходів, конкретних джерел фінансування для подолання недоліків і покращення ситуації, що склалася міністерством запропоновано не було. Навіть поверхневий аналіз роботи МОН у галузі організації діяльності, підвідомчих йому, музеїв ВНЗ засвідчує: все ще зберігається сприйняття музею лише як культурно-освітнього закладу, що ґрунтується на засадах позашкільної роботи, або громадської ініціативи і дуже вже нагадує деякі позиції, характерні у ставленні до музеїв за радянських часів. На діяльність музеїв у вищих навчальних закладах міністерство взагалі не впливає, оскільки не враховує специфіки завдань вузівського музею. Відсутність чіткого визначення у законодавчих актах місця музею у структурі ВНЗ як необхідного підрозділу, що разом з архівом і бібліотекою складають єдиний науково-інформаційний і комунікаційний блок, шкодить науково-дослідній, експозиційній та фондовій роботі музеїв ВНЗ. Збереження таких поглядів на музей призводить до низького рівня використання його потенціалу, залишкового принципу у фінансуванні, до недостатнього кадрового забезпечення.

Останнім часом в Україні приділяється багато уваги різним аспектам розвитку вищої школи, шляхам її інтеграції в європейський та світовий освітній простір, вагомості гуманітарних дисциплін у її системі. Вийшла друком низка монографій та навчальних посібників (з грифом рекомендовано МОН), присвячених аналізу історії, сьогодення та перспективам модернізації системи вищої освіти. [Журавський, 2003; Вища

освіта в Україні, 2005; Слєпкань, 2005 та ін.] Тут докладно вивчаються основи державної освітньої програми та систематизуються нормативно-правові документи в галузі вищої освіти, подаються наукові й організаційно-методичні засади та особливості педагогічного процесу у вищій школі, характеризується структурні підрозділи ВНЗ та їх функції. Але про такий, необхідний і традиційний, елемент науки, освіти, виховання і культури як музей при вищому навчальному закладі, що є державним (відомчим), інформація відсутня. Не згадуються, як вже зазначалось, такі структурні підрозділи, притаманні нашим навчальним закладам від часів заснування офіційної освіти в Україні, як музеї і в ЗУ «Про вищу освіту». Годі шукати їх і в оприлюдненому нині проекті ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту», хоча співробітники кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка вчасно надіслали свої аргументовані пропозиції з цього приводу Керівнику робочої групи МОН по внесенню змін та доповнень до цього закону.

На сучасному етапі розвитку університетської освіти та її інтеграції з науковим пошуком, що є невіддільними у рамках університету, музей не розмежовує ці основні функції — освіту і науку — у своїй діяльності, тут вони тісно переплітаються. У музеях ВНЗ зберігають як суто навчальні колекції так і наукові, що використовують залежно від призначення. А у більшості вузівських музеїв переважає саме наукова функція.

Сучасний стан вузівських музеїв давно вже непокоїть передову українську інтелігенцію. Обговоренню цієї проблеми останнім часом присвячувалось кілька наукових конференцій, зокрема у Києві, Одесі, Кіровограді. Особливо гостро постала проблема на засіданнях круглого столу «Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України», що відбувся 23—24 листопада 2007 р. в Києві на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Державного політехнічного музею та Музею історії КПІ. Учасники конференцій висловили глибоку стурбованість сучасним становищем музеїв ВНЗ України, відсутністю відповідної законодавчої бази, що регламентує їхню роботу. Під час засідань було заслухано і обговорено доповіді, присвячені різним напрямкам діяльності музеїв ВНЗ України, досягненням їх співробітників, а також нагальним проблемам організації наукової і освітньої роботи вузівських музеїв, соціальному захисту музейних кадрів та деяким аспектам збереження Музейного фонду України. Особливу увагу учасників і організаторів обговорення привер-

нун Наказ МОН України № 640 від 04.09.2006 р., що затвердив «Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України» і не відповідає рівню роботи вузівського музею [Проблеми..., 2007, с. 89—91].

На думку переважної більшості співробітників музеїв, цей документ, перетворюючи музеї в громадські організації, змушує керівництво ВНЗ переводити висококваліфікованих музейних працівників на посади, які не відповідають їх професійній діяльності і вимагати від них забезпечувати збереження Музейного фонду на громадських засадах. Рада музеїв, яка складається з викладачів та студентства, повинна на громадських засадах вести професійно наукові дослідження та державну облікову документацію, інвентарні книги тощо. Іноді університетські музеї мають настільки солідні фонди, що проводити музейну роботу на відповідному рівні силами громадського активу та обмеженої кількості музейних співробітників просто неможливо. Вже минув той час, коли вузівський музей сприймався лише як засіб позашкільної роботи та ідеологічної пропаганди або місце прийому поважних делегацій під час університетських ювілеїв.

На наш погляд, аби подолати негативну ситуацію, що склалася в роботі музеїв ВНЗ, потрібні нові форми і методи керівництва цими музеями, нова музейна політика на рівні Міністерства освіти і науки. Перш за все слід усвідомити, що робота вузівського музею, його завдання та основні функції повністю співпадають з метою діяльності університету. Серед завдань оглядів музеїв і у інформаціях про підсумки їх проведення, мусять бути відзначені відмінності, що притаманні роботі навчального музею у загальноосвітній школі, та окремо роботі науково-дослідного музею у ВНЗ. Цього вимагають не лише зміни підходів до концепції вищої освіти, а й зміна суспільних потреб, розвиток науки і мистецтва, інноваційні технології в царині реставрації й консервації, нові підходи до теорії й практики музейної роботи, розвиток уявлень про те, що зберігати й експонувати потрібно не тільки самі пам'ятки, але й їх функціональні зв'язки з іншими об'єктами.

Не завадить скористатися і досвідом роботи найближчих сусідів. Так наприклад, у Росії для забезпечення координації роботи окремо музеїв вищих навчальних закладів, при музеї Землезнавства Московського університету ім. М. Ломоносова, ще з 1994 р. працює Науково-методичний і організаційний центр, який об'єднує роботу 336 музеїв російських вузів, створено Асоціацію вузівських музеїв.

Отже, для удосконалення та покращення роботи музеїв вищих навчальних закладів України, розширення їхньої мережі та підвищення ролі у науково-навчальному і культурно-освітньому процесах конче необхідно:

- Внести зміни до Закону України «Про вищу освіту»: до переліку структурних підрозділів вищих навчальних закладів внести і музеї (розділ VII, ст.ст. 29, 30), а серед учасників навчально-виховного процесу зазначити завідувача музею та наукового співробітника музею (розділ VIII, ст. 48);

- Підготувати та впровадити окреме «Положення про музей ВНЗ», що визначало б відповідні музеї не лише осередками освіти або виховання, а й науковими-дослідними і науково-навчальними підрозділами у структурі вищих навчальних закладів. Чітко усвідомити відмінності науково-дослідних музеїв ВНЗ, які формують і зберігають значну частку Музейного фонду України, від музеїв інших навчальних закладів, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України;

- Вирішити питання державного фінансування та кадрового забезпечення. Співробітникам музеїв ВНЗ за результатами їх роботи та у відповідності до обсягу музейного фонду надавати статус наукових співробітників, як і в інших державних музеях, підпорядкованих іншим відомствам. Нова законодавча база допоможе вплинути на упереджене ставлення вузівського керівництва до музеїв, як до чогось другорядного у діяльності навчального закладу та допоможе зламати усталену хибну практику згадувати про музеї й виділяти кошти на їх розвиток лише до університетських ювілеїв;

- Створити науково-методичний відділ по роботі з вузівськими музеями при департаменті вищої освіти МОН України, який би координував роботу цих музеїв. Такий відділ допоможе організувати, вивчати, аналізувати та перевіряти роботу музеїв ВНЗ, стежити за дотриманням і виконанням чинного законодавства в галузі музейної справи та охорони культурної спадщини України, дозволить покращити роботу музеїв, їх кадрове, фінансове та технічне забезпечення і допоможе музейним співробітникам оперативно вирішувати нагальні проблеми і завдання як у галузі освіти і науки, так і музейного будівництва.

Якщо ми хочемо зрозуміти наскільки є актуальною проблема правового статусу вузівського музею, що має забезпечити подальший розвиток цих унікальних зберігачів історії і сьогочасних досягнень української освіти і науки, давайте уявимо сучасну розвинену цивілізовану європейську державу без вищих навчальних за-

кладів, без наукових і освітянських осередків, що формуються у цих закладах; без їхніх традицій та реальної, добре вивченої, зафіксованої історії їх становлення. Адже усі ці аспекти мають безпосереднє відношення саме до університетських музеїв, що не лише збирають, досліджують і охороняють, але й активно поширюють нові знання.

Література

- Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* — К., 1999.
- Бурликина М.И.* Музеи высших учебных заведений дореволюционной России (1724—1917 гг.). — Сыктывкар, 2000.
- Вайдахер Ф.* Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім. — Львів, 2005.
- Вища освіта в Україні:* навч. посіб. — К., 2005.
- Журавський В.С.* Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. — К., 2003.
- Залізник Л.Л.* Україногенеза в тумані міфології // Новітні міфи та фальшивки про походження українців: зб. статей. — К., 2008.
- Копитько О.* Музейна стратегія: час створювати // Проблеми збереження музейної та архівної спадщини в сучасній Україні у контексті втрат Львівського архіву. Допоміжні матеріали до круглого столу (18 жовтня 2005 р.). — К., 2005.
- Нариси історії біологічного факультету.* — К., 2004.
- Нестеренко Л.* Проблеми управління по вертикалі й горизонталі // Арт Менеджмент. — 2006. — Вип. 3. — С. 12—13.
- Нестеровский В.А., Вакуленко О.М., Пічугін А.В.* Геологічний музей Київського університету // Вісн. Київського університету імені Тараса Шевченка. — Серія Геологія. — 2000. — Вип. 16. — С. 5—7.
- Омельченко Ю.А.* Развитие учебных музеев: навч. посібник. — К., 1988.
- Пиотровский М.Б.* Философия музейного дела // Вестн. Санкт-Петербургского ун-та. — Серия 6. — 2006. — № 1. — С. 7—11.
- Проблеми і перспективи розвитку музеїв ВНЗ України // М-ли 2-го Круглого столу, 23—24 листопада 2007 р.:* ТД. — К., 2007
- Розора Ж.В., Головушкін М.І., Зиков О.С.* Зоологічний музей (путівник). — К., 2001.
- Слепкань З.І.* Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. — К., 2005.
- Фармаковский М.В.* Техника экспозиции в историко-бытовых музеях. — Л., 1928.
- Шмит Ф.И.* Исторические, этнографические, художественные музеи. Очерк истории и теории музейного дела. — Харьков, 1919.
- Юренева Т.Ю.* Музееведение: Учебник для высшей школы. — 4-е изд., испр. и доп. — М., 2007.

L.G. Samoilenko

REAL ISSUES OF THE LEGAL STATUS OF UNIVERSITY MUSEUMS IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN INTELLECTUAL DEVELOPMENT AND THE FORMATION OF THE STATE

The author probes the modern state of museums, which function in higher educational establishments under the management of the Department of Education and Science of Ukraine. She analyses their role in the scientific and pedagogical processes, determines reasons of the certain failings in the organization of their work, and offers concrete measures for solving these problems.

АБАШИНА Наталя Серафимівна — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

БАШКАТОВ Юрій Юрійович — науковий співробітник Інституту археології НАН України

ГЛАДКИХ Михайло Іванович — доктор історичних наук, професор кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГОПКАЛО Оксана Вікторівна — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ДІДЕНКО Сергій Васильович — науковий співробітник НМІУ, аспірант Інституту археології НАН України

ДУДІН Олександр Анатолійович — аспірант кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗЕЛЕНКО Сергій Мусійович — кандидат історичних наук, керівник Центру підводної археології КНУ

КЕПІН Дмитро Володимирович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК

КОБЕЦЬ Віктор Данилович — науковий співробітник Центру підводної археології КНУ

КОЗАК Денис Никодимович — доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту археології НАН України, завідувач відділу археології раннях слов'ян

КОЛОДА Володимир Васильович — кандидат історичних наук, завідувач лабораторії, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

ЛЕВЧУК Павло Олександрович — студент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МАГОМЕДОВ Борис Вікторович — доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології раннях слов'ян Інституту археології НАН України

МАТВІШІНА Жанна Миколаївна — доктор географічних наук, завідувач відділу палеогеографії Інституту географії НАН України

МИСЬКО Юлія Володимирівна — кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

МОРОЗОВА Яна Іванівна — науковий співробітник Центру підводної археології КНУ

НЕСІН Валентин Антонович — кандидат біологічних наук, науковий співробітник Інституту зоології НАН України

ОБЛОМСЬКИЙ Андрій Михайлович — доктор історичних наук, науковий співробітник Інституту археології Російської АН

ОЛЬГОВСЬКИЙ Сергій Якович — кандидат історичних наук, завідувач кафедри музеєзнавства Київського національного університету культури та мистецтв

САМОЙЛЕНКО Любов Григорівна — завідувач Археологічного музею КНУ імені Тараса Шевченка

СИВОЛАП Михайло Павлович — директор археологічного музею і керівник археологічної лабораторії Черкаського національного університету

СИНІЦЯ Євген Валентинович — кандидат історичних наук, асистент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СКИБА Андрій Володимирович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

СТАНІЦИНА Галина Олександрівна — науковий співробітник, завідувач наукового архіву Інституту археології НАН України

ПАЛІЄНКО Сергій Володимирович — кандидат історичних наук, завідувач лабораторії Київського університету туризму, економіки і права

ПАХАРЄВА Олександра Сергіївна — кандидат історичних наук

ПАЧКОВА Світлана Петрівна — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПЕТРАУСКАС Андрій Валдасович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПЕТРАУСКАС Олег Валдасович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПИВОВАРОВ Сергій Володимирович — доктор історичних наук, завідувач кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

ПУДОВКІНА Анна Сергіївна — магістрант кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПУСТОВАЛОВ Сергій Жанович — кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України

ПЯСЕЦЬКИЙ Валерій Казимирович — краєзнавець

РЕКОВЕЦЬ Леонід Іванович — доктор біологічних наук, науковий співробітник Інституту зоології НАН України

РИЖОВ Сергій Миколайович — кандидат історичних наук, доцент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТОЛОЧКО Денис Володимирович — аспірант кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЦИНДРОВСЬКА Людмила Олександрівна — науковий співробітник Інституту археології НАН України

ШИДЛОВСЬКИЙ Павло Сергійович — кандидат історичних наук, асистент кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ШИШКІН Руслан Германович — кандидат історичних наук, викладач кафедри історії слов'янських народів КДПУ ім. М.П. Драгоманова